

στα πολιτικά πάνελ του μεταβατικού φορέα. Η στάση αυτή προκάλεσε την αντίδραση του αρμόδιου υπουργού που έκανε λόγο για «αντιδημοκρατική συμπεριφορά», γεγονός που δείχνει πως όντως η λειτουργία της ΕΡΤ στην Αγία Παρασκευή ενοχλεί ακόμη πολύ και δημιουργεί μεγάλους τριγμούς και πως μια απλή παράταση στον βίο της αρκεί για να τσιτώσει τα νευρά των ιδυόντων, ώστε να

χάνουν την ψυχραιμία τους. Όταν όμως δεν ενδιαφέρονται να κυβερνήσουν με συναιέσεις, ο κάθε συμβιβασμός φαίνεται ήττα. Αυτό είναι το αδιέξοδο στο οποίο έβαλαν τη δημόσια τηλεόραση στην Ελλάδα, εμάς και τους ίδιους.

Αυτή είναι η δύναμη και η αδυναμία μας. Όπως και να καταλήξουμε τελικά, αυτό που συμβαίνει τους 3 τελευταίους μήνες στην ΕΡΤ είναι ένα πραγματικό εγ-

χείρημα αυτοδιαχείρισης, μακριά από τις τετριμμένες συνδικαλιστικές κορώνες αυτών που απλώς παλεύανε χρόνια τώρα να κρατήσουν τα κεκτημένα του κάθε φορέα. Διότι η εκπομπή σήματος από το Ραδιομέγαρο, την ΕΤ 3, τους περιφερειακούς σταθμούς, παρά τα υπαρκτά προβλήματα και τις αδυναμίες, είναι μια προσπάθεια που αξίζει. Ένας έντιμος αγώνας.

Η ΤΟΥΡΚΙΑ ΠΡΙΝ ΚΑΙ ΜΕΤΑ ΤΟ ΠΑΡΚΟ ΓΚΕΖΙ: ΤΑ ΟΡΙΑ ΤΗΣ ΗΓΕΜΟΝΙΑΣ ΤΟΥ ΕΡΝΤΟΓΑΝ

ΝΙΚΟΣ ΜΟΥΔΟΥΡΟΣ

Η αντίσταση του πάρκου Γκεζί (Gezi), όπως έμειναν γνωστές οι μαζικές κινητοποιήσεις του Ιουνίου 2013 στην Τουρκία, αποτελεί πλέον ένα από τα σημαντικότερα σημεία καμπίς στην ιστορία του σύγχρονου τουρκικού κράτους και ιδιαίτερα των αντιπαραθέσεων για τον εκδημοκρατισμό της χώρας. Όπως και άλλα ιστορικά γεγονότα στην Τουρκία, ο αντίκτυπος της αντίστασης του Γκεζί φαίνεται να σηματοδοτεί νέες κοινωνικές ανακατατάξεις. Οι κινητοποιήσεις διαμαρτυρίας ενάντια στην κυβέρνηση του Κόμματος Δικαιοσύνης και Ανάπτυξης (ΑΚΡ), τον περασμένο Ιούνιο, έφεραν μαζί τους αιτήματα και διεκδικήσεις προηγούμενων διαδηλώσεων μικρότερης έκτασης. όμως, η μαζικότητα, το περιεχόμενο των διεκδικήσεων και οι δημιουργικοί τρόποι έκφρασής τους στον δημόσιο χώρο, έδω-

σαν την αίσθηση ότι κάτι σημαντικό συμβαίνει στην Τουρκία.

Τα «υπόγεια ρεύματα» που αναδειχθηκαν μέσα από την τουρκική κοινωνία, αποτελούν μια νέα πρόκληση αναστοχασμού της Τουρκίας και της πολιτικής της εξουσίας. Αποτυπώνουν εκ νέου την ανάγκη αποκωδικοποίησης και κατανόησης της Τουρκίας των αντιθέσεων, αλλά και της «Τουρκίας του Ερντογάν» που μέχρι πρόσφατα τουλάχιστον ξεπρόβαλλε ενώπιόν μας χωρίς καμιά αντιπολίτευση. Ο τρόπος με τον οποίο η κυβέρνηση αντιμετώπισε τις κινητοποιήσεις, το πολιτικό πρόγραμμα που ανέπτυξε, οι αιτίες και οι αφορμές πίσω από το κύμα διαμαρτυριών, καθώς και ο ιδεολογικός χαρακτήρας των πρωταγωνιστών του δρόμου, συνιστούν μικρά αλλά καθοριστικής σημασίας κομμάτια της προαναφερθείσας πρόκλησης. Οι «σεισμικές δονήσεις» που άφησαν πίσω τους οι διαμαρτυρίες είναι τέτοιες που έστω και αν δεν δημιούργησαν ανατρεπτικές δυναμικές, εντούτοις διεκδικούν την κατάργηση του μονοπώλιου του «νέου» από την κυβέρνηση του ΑΚΡ. Διότι είναι γεγονός ότι το «νέο» στην Τουρκία, την τελευταία δεκαετία, ήταν μια υπόθεση μονοδιάστατη και σχεδόν απόλυτη. Το «νέο» ήταν ζήτημα διεκδίκησης του Ερντογάν και του κόμματός

του. Μετά το Γκεζί, το «νέο» φαίνεται να έχει ένα άλλο σημαντικό πόλο που ήρθε για να αμφισβητήσει όλα τα προηγούμενα: αμφισβητεί την ιδεολογική μονοκρατορία του ισλαμικού χώρου, απαιτεί την ανατροπή του ισλαμικού πατερναλισμού, αλλά την ίδια στιγμή αποστασιοποιείται και καταγγέλλει την παλιότερη κεμαλική έκδοση του αυταρχισμού.

Επομένως, η πρόκληση της κατανόησης των πρόσφατων γεγονότων στην Τουρκία, επιβάλλει την αποστασιοποίηση του παρατηρητή από τα αναχρονιστικά ερμηνευτικά σχήματα «κεμαλισμός εναντίον Ισλάμ». Ενώπιον τέτοιων αλλαγών, η πρόκληση της όσο το δυνατό πληρέστερης κατανόησης απαιτεί επιτακτικά την ενεργοποίηση μιας ολιστικής προσέγγισης που θα αναδεικνύει αθέατες πτυχές των κοινωνικών δυναμικών στη χώρα.

Η «δημοκρατία του έθνους-millet»: Μια δύσκολη υπόθεση

Το 1994, ο Ερντογάν, δήμαρχος τότε της Κωνσταντινούπολης, απαγόρευσε το σερβίρισμα αλκοόλ σε μια έκθεση ζωγραφικής που φιλοξενήθηκε σε αίθουσα του Δήμου. Αργότερα, ο δημοσιογράφος Αλπέρ Γκιορμούς (Alper Görmüş) τον ρώτησε για το περιστατικό και ο μελλοντικός πρωθυπουργός απάντησε ως εξής:

Ο Νίκος Μούδουρος διδάσκει στο Τμήμα Τουρκικών και Μεσανατολικών Σπουδών του Πανεπιστημίου Κύπρου. Είναι επίσης μέλος του Επιστημονικού Συμβουλίου του Ινστιτούτου Ερευνών «Προμηθέας». Πρόσφατα εκδόθηκε το βιβλίο του με τίτλο Ο μετασχηματισμός της Τουρκίας. Από την κεμαλική κυριαρχία στον «ισλαμικό» νεοφιλελευθερισμό (Αθήνα 2012).

«Εγώ είμαι ταυτόχρονα και ο ιμάμης αυτής της πόλης, είμαι υπεύθυνος και για τις αμαρτίες των κατοίκων της Κωνσταντινούπολης».¹ Σε αυτή τη φράση, οι ισλαμικές παραπομπές αναδεικνύουν το ουσιαστικό: τη διεκδίκηση συγκεντροποίησης της εξουσίας στο πρόσωπο ενός άλλου «στοργικού πατέρα», ο οποίος γνωρίζει κατά αποκλειστικότητα το καλό του έθνους του. Το ιδεολογικό υπόβαθρο στη συγκεκριμένη περίπτωση δεν διεκδικεί μόνο την απόλυτη αρχή της προστασίας από τις «αμαρτίες», αλλά και την ταύτιση του «καλού» σε μία και μόνη εξουσία, την εξουσία που εκφράζει ο πολιτικός χώρος του Ισλάμ στην Τουρκία.

Αυτός ο τρόπος νοηματοδότησης ενός κεντρικού ζητήματος όπως είναι η εξουσία φαίνεται να αποτελεί στοιχείο ιστορικής συνέχειας του ισλαμικού Κινήματος Εθνικής Αποψης (Milli Görüş Hareketi) και των πολιτικών κομμάτων που προέκυψαν από αυτό. Σύμφωνα με μια κεντρική αντίληψη του Κινήματος, η Τουρκία βρισκόταν για χρόνια υπό την κυριαρχία δυτικότροπων και ως εκ τούτου ξένων προς το μουσουλμανικό μιλλέτ (millet) κοσμικών ελίτ. Το κράτος ήταν υπό την κατοχή «ξένων», μια κατάσταση που αναπαρήγαγε την εκθρόνιση μεταξύ του κράτους και του μουσουλμανικού έθνους-μιλλέτ. Σε αυτό το πλαίσιο, στόχος της ισλαμικής παράδοσης ήταν η «επανασύνδεση του κράτους με το δικό του έθνος», η επικράτηση μιας ιστορικής συμφιλίωσης και εναγκαλισμού της εξουσίας με το μουσουλμανικό μιλλέτ: με λίγα λόγια, το πέρασμα της εξουσίας στα χέρια των αυθεντικών εκπροσώπων του μιλλέτ. Το AKP σήμερα φαίνεται να αναπαράγει την αντίληψη της σύγκρουσης μεταξύ κράτους και έθνους, εκσυγχρονίζοντάς την παράλληλα με όρους του νέου κοινωνικο-οικονομικού πλαισίου. Ο Νουμάν Κουρτουλμούς (Numan Kurtulmuş), ένας εκ των αντιπροέδρων του κυβερνώντος κόμματος, υπογράμμισε ότι: «Δεν πρόκειται να υπάρξει επιστροφή στα παλιά. Η Τουρκία, μετά από δύο αιώνες αγώνων, ξανασυναντήθηκε με τις ρίζες της. Αυτό το έθνος έφερε στην εξουσία τα δικά του παιδιά. Ήρθε στη δική του εξουσία και δεν θα κατέβει από αυτή».²

Από τα αρχικά στάδια της εμφάνισης του AKP και μέσα στις συγκεκριμένες συνθήκες της εποχής, η επίκληση της δημοκρατίας και της δικαιοσύνης στο πολιτικό του πρόγραμμα είχε ως βασικό άξονα την προσπάθεια ενσωμάτωσης των θρησκευόμενων μαζών στο πολιτικό και οικονομικό κέντρο. Στα πλαίσια αυτής

της αποστολής, φαινόταν ότι η δημοκρατία και η δικαιοσύνη στη χώρα διασφαλιζονταν μόνο με την αποκατάσταση των περιθωριοποιημένων από τον κεμαλικό αυταρχισμό Μουσουλμάνων πιστών στην εξουσία. «Η τουρκική άνοιξη έγινε στις 3 Νοεμβρίου του 2002» αναφωνούσε ο Ερντογάν ενώπιον του πλήθους που συγκεντρώθηκε για να τον στηρίξει στο αεροδρόμιο της Άγκυρας τις μέρες της αντίστασης του Γκεζί. «Όσοι δεν σέβονται την εξουσία αυτού του έθνους, θα πληρώσουν τις συνέπειες»,³ συνέχισε θέτοντας έτσι «τέλος» στο ζήτημα της δημοκρατίας: υπάρχει δημοκρατία γιατί το έθνος-μιλλέτ βρίσκεται στην εξουσία.

Η έννοια του μιλλέτ, αποκτά επομένως στρατηγικό χαρακτήρα για τον τρόπο που το κυβερνών κόμμα αντιλαμβάνεται τον μετασχηματισμό της Τουρκίας. Το μιλλέτ είναι καταρχήν μια κατηγορία κοινών παραδοσιακών αξιών και μια δυναμική ενότητας της κοινωνίας. Είναι το μοναδικό στοιχείο στο οποίο εκφράζεται η βάση των κοινών αξιών και ως εκ τούτου είναι ο αποκλειστικός φορέας του μετασχηματισμού.⁴ Για να μπορέσει όμως να εκφράσει την ενότητα της κοινωνίας, το μιλλέτ δεν μπορεί να φέρει κοινωνικές-ταξικές διαφοροποιήσεις. Μετατρέπεται έτσι σε μια έννοια που υποδεικνύει και επιβάλλει πολιτικά ένα αδιαφοροποίητο, ομοιογενές σύνολο, το οποίο ιστορικά βρέθηκε άδικο στην περιφέρεια και με το AKP κατακτά ξανά τον ιστορικό ρόλο εξουσίας που του ανήκει. Με αυτόν τον τρόπο, το αδιαφοροποίητο σύνολο κοινών παραδοσιακών αξιών είναι μια κατάσταση πραγμάτων πέραν και έξω από την ιστορία, άρα πέραν και έξω από κάθε ιδεολογία. Αυτή η προσπάθεια αποϊδεολογικοποίησης, με τη σειρά της, υπαινίσσεται ότι ο κοινωνικός μετασχηματισμός θα πρέπει να είναι μια οργανική διαδικασία χωρίς συγκρούσεις που θα αποκλείει κάθε φυγόκεντρη δυναμική.

Στο σημείο αυτό, η μετουσίωση της «δημοκρατίας του έθνους-μιλλέτ» είναι τέτοια που αναδεικνύει δύο πολύ σημαντικούς άξονες περιορισμού της δημοκρατικής λειτουργίας και τελικά επιλεκτικότητας του ίδιου του δημοκρατικού ιδανικού. Ο πρώτος άξονας είναι η δημιουργία ενός κράτους «ακριβοδίκαιου-φιλέυπλαχνου», μιας δημοκρατίας «ευγνωμοσύνης». Οι όποιες αντιπολιτευτικές δυναμικές που αμφισβητούν τα πεπραγμένα του ακριβοδίκαιου κράτους, επομένως των εκπροσώπων του αυθεντικού έθνους-μιλλέτ, είναι ξένα σώματα και τις πλείστες φορές επικίνδυνες για την ενότητα της χώρας.

Καθόλου τυχαία, λοιπόν, οι διαδηλωτές ονομάστηκαν «τραμπούκοι-πλιατσικολόγοι» (zarulcu) αλλά και «άπιστοι». Την ίδια στιγμή, τα αντιπολιτευτικά αιτήματα και οι διεκδικήσεις αποτελούν ένα είδος ασέβειας προς την ανώτατη αρχή, η οποία δεν ζητά μόνο υπακοή αλλά και ευγνωμοσύνη για τα πεπραγμένα της. Αναφερόμενος στη νεολαία που διαδήλωνε, ο πρωθυπουργός Ερντογάν σημείωνε τα εξής: «Δεν είναι μήπως η διακυβέρνησή μας που έδωσε τόσες δυνατότητες σε αυτούς τους φοιτητές; Χτίσαμε όσες εστίες δεν χτίστηκαν ποτέ στην Τουρκία. Δώσαμε υποτροφίες όσες ποτέ προηγούμενως... Και μια τόσο προστατευτική και ευαίσθητη με τα δίκαια των νέων διακυβέρνηση είναι τώρα αντιμετώπιη με αυτές τις καταστάσεις».⁵ Τα αιτήματα και οι διεκδικήσεις «από τα κάτω» λοιπόν δε γίνονται ανεκτά, αφού η πολιτική εξουσία είναι αυτή που καθορίζει κατά έναν απόλυτο τρόπο, το τι είναι «ορθό και δίκαιο». Συνεπώς, η πολιτική εξουσία με βάση τα πεπραγμένα και το πρόγραμμά της, είναι και η μοναδική αρμόδια αρχή για τη μεταφορά υπηρεσιών. Υπό αυτή την έννοια, η σχέση κράτους-κοινωνίας είναι σχέση μονοδιάστατη.

Ο δεύτερος άξονας της μετουσίωσης της «δημοκρατίας του έθνους-μιλλέτ» απορρέει ακριβώς από την προαναφερθείσα μονοδιάστατη σχέση κράτους-κοινωνίας. Σε αυτό το πλαίσιο, εκτός της διαδικασίας της κάλπης (εκλογές και δημοψηφίσματα) το έθνος-μιλλέτ δε μπορεί και δεν πρέπει να έχει καμιά άλλη πολιτική συμμετοχή. Η βούλησή του εκφράζεται μέσα από την κάλπη, δηλαδή μέσα από μια δημοκρατική διαδικασία. Η εθνική βούληση εγκρίνει ή απορρίπτει τρόπο τα πεπραγμένα της κυβέρνησης και πιστοποιεί τη δημοκρατική διαδικασία. Η «δημοκρατία της κάλπης» γίνεται με αυτόν τον τρόπο το καθεστώς του έθνους, του οποίου εκπρόσωπος και φορέας αξιών είναι το κυβερνών AKP. Επομένως, το ίδιο το κόμμα μετατρέπεται και στον απόλυτο φορέα της δημοκρατίας. Το κεντρικό αυτό πρόβλημα του επιλεκτικού περιεχομένου της δημοκρατικής λειτουργίας στα ιδεολογικά πλαίσια του AKP, περιορίζει την ίδια τη δημοκρατία σε μια πλειοψηφική κατάσταση όπου ο νικητής της κάλπης είναι ταυτόχρονα και ο εκφραστής του «καθολικού», του «εθνικού» καλού. Η εκλογική πλειοψηφία αποτελεί κεντρικό σημείο αναφοράς του Ερντογάν, το οποίο οδηγεί στη θεοποίηση των εκλογών και στην απονομιμοποίηση κάθε άλλης μορφής δημοκρατικού ελέγχου και καταγραφής διεκδικήσεων.⁶ Για παράδειγμα, οι κι-

νητοποιήσεις στην πλατεία Ταξίμ και σε ολόκληρη την Τουρκία δεν καταγράφηκαν ως δημοκρατική διαδικασία, αλλά ως πραξικοπηματική ενέργεια.

Σε ένα άλλο εξίσου σημαντικό επίπεδο, η θεοποίηση της πλειοψηφίας, έτσι όπως αυτή προκύπτει μέσα από εκλογικές διαδικασίες, οδηγεί το κυβερνών ΑΚΡ στην υλοποίηση μιας πολιτικής βασισμένης στην αντιπαράθεση «καλού-κακού, δίκαιου-άδικου». Η μουσουλμανική πλειοψηφία είναι φορέας ενός «οντολογικού δίκαιου», ενώ κατά τον ίδιο τρόπο ο πολιτικός εκπρόσωπος αυτής της πλειοψηφίας εκφράζει «εκ της φύσεώς του», το ορθό και το δίκαιο. Έτσι, κάθε κριτική περιθωριοποιείται όχι μόνο ως εκθρική και επικίνδυνη, αλλά και ως «ξένη, υλιστική και δυτικότερη», γιατί ακριβώς δεν εγγράφεται στη βάση των κοινών παραδοσιακών αξιών του έθνους-μιλλέτ. Αυτή η προσέγγιση ιεροποιεί τα τοπικά χαρακτηριστικά και τα καθιστά αναγκαία δυναμική του πολιτικού συστήματος της χώρας. Για παράδειγμα, στην ιεραρχία των απαραίτητων χαρακτηριστικών του ηγέτη προηγείται η ηθικότητα και η θρησκευτική συντηρητικότητα, ενώ η διαφάνεια και η ικανότητα στη δημόσια διοίκηση έπονται.⁷

Κατά τον ίδιο τρόπο ιεροποιούνται και τα τοπικά-ιδιαίτερα χαρακτηριστικά του έθνους-μιλλέτ, δηλαδή τα χαρακτηριστικά εκείνα που αποδεικνύουν την ανωτερότητα της εκλογικής πλειοψηφίας. «Εάν θέλει κάποιος να δει την πραγματικότητα της Τουρκίας, η φωτογραφία είναι εδώ... Η Τουρκία δεν αποτελείται μόνο από την πλατεία Ταξίμ και το πάρκο Γκεζί»,⁸ αναφώνησε ο Πρωθυπουργός στο συλλαλητήριο «σεβασμού της εθνικής βούλησης» που διοργάνωσε το ΑΚΡ στην Κωνσταντινούπολη στις 16 Ιουνίου 2013 με στόχο την στήριξη του Ερντογάν. Με αυτόν τον τρόπο, το ΑΚΡ επανέφερε το δόγμα περί της «αυθεντικής Τουρκίας» ως το επίκεντρο της ταυτότητας που επιδιώκει να επιβάλει στον δημόσιο χώρο. Η βασική συνιστώσα αυτής της ταυτότητας είναι τα τοπικά-ιδιαίτερα χαρακτηριστικά του έθνους, η ισλαμική θρησκεία, έτσι όπως η σημερινή πολιτική εξουσία την ερμηνεύει. Η αποστολή των κυβερνώντων που αποτελεί ταυτόχρονα μια διαδικασία κοινωνικής μηχανικής, είναι η δημιουργία του πολίτη-μοντέλου, ο οποίος συναντάται με τις παραδοσιακές του ρίζες. Αυτό το συναπάντημα εγγυάται με τη σειρά του την εθνική ενότητα και επομένως, όπως και στο κεμαλικό πλαίσιο, προκύπτει ένα ομοιογενές, αταξικό, ενωμένο σύνολο.⁹

Με αυτόν τον τρόπο, το 50% –η εκλογική πλειοψηφία που στηρίζει το ΑΚΡ– μετατρέπεται σε μια «βασική μάζα» του μετασχηματισμού της Τουρκίας. Μετατρέπεται στην κύρια μάζα της κοινωνικής μηχανικής, ενώ ο ίδιος ο Ερντογάν μπορεί να επιλέγει για τον εαυτό του και το κόμμα του ποιο είναι το «αυθεντικό έθνος». Ταυτόχρονα, η κατάργηση των ταξικών διαφοροποιήσεων και η ανάδειξη της ισλαμικού τύπου αλληλεγγύης, εγγυούνται την κοινωνική «γαλήνη και ηρεμία», ενσωματώνοντας τις μάζες στο νεοφιλελεύθερο πρόγραμμα. Υπό αυτή την έννοια, η πλατεία Ταξίμ, το πάρκο Γκεζί και γενικότερα οι κινητοποιήσεις διαμαρτυρίας αποτέλεσαν –κατά το ΑΚΡ– μια φυγόκεντρη δυναμική αμφισβήτησης της ηγεμονίας του, ένα «ξένο» πεδίο, ένα πεδίο που ακόμα δεν επέστρεψε στην κυριαρχία του «αυθεντικού έθνους-μιλλέτ».

Ο πολεοδομικός μετασχηματισμός ως εργαλείο ηγεμονίας

Το σύνθημα «το θέμα δεν είναι το πάρκο, ακόμα δεν κατάλαβες;», το οποίο κοσμούσε το χώρο του πάρκου Γκεζί στην Κωνσταντινούπολη τις πρώτες μέρες των κινητοποιήσεων, δίνει με χαρακτηριστικό τρόπο την ευρύτητα των διεκδικήσεων. Η κοινωνική σύνθεση των διαδηλωτών και το πολιτικό πλαίσιο των κινητοποιήσεών τους δεν συνηγορούν σε μονοθεματικότητα. Τα βασικά ζητήματα της δημοκρατίας, της ελευθερίας έκφρασης και της κατάργησης της αυταρχικότητας, υπογραμμίστηκαν με ιδιαίτερο τρόπο από την αντίσταση του Γκεζί. Όμως μια βαθύτερη ανάλυση της κατάστασης μπορεί να οδηγήσει στο συμπέρασμα ότι τελικά «το θέμα» όντως ήταν και το ίδιο το πάρκο, γιατί η πολεοδομική αλλαγή και ο μετασχηματισμός του αστικού χώρου είναι αναπόσπαστα τμήματα του οράματος του ΑΚΡ για τη νέα Τουρκία. Συνεπώς, αποτελούν τμήματα της ευρύτερης αντιπαράθεσης για τη δημοκρατία και την πατερναλιστική αντίληψη του ισλαμικού χώρου στην Τουρκία σήμερα.

Η επιλεκτική αντίληψη του ΑΚΡ για τη δημοκρατία σε συνδυασμό με τη συνεχή εδραίωσή του στην εξουσία, έθεσαν στο προσκήνιο ακόμα πιο καθαρά την πεποίθησή του ότι αποτελεί τον φορέα μιας «ιστορικής αποστολής». Το κόμμα αντιλαμβάνεται τον εαυτό του ως τον καθοδηγητή της πορείας του έθνους για τη δημιουργία μιας δύναμης παγκόσμιας εμβέλειας, η οποία να μπορεί να καθορίζει τη διεθνή τάξη πραγμάτων. Αυτή η μεγαλοσύνη της Τουρκίας που προκύπτει μέσα

από την αναγέννηση του πολιτισμού της πρέπει να εκφράζεται χωρικά και οπτικά. Η οικονομική ανάπτυξη πρέπει να έχει συγκεκριμένο, από πρόσωπο και να αντικατοπτρίζεται μέσα από την άνοδο του βιοτικού επιπέδου του πληθυσμού, αλλά σίγουρα πρέπει να καθρεφτίζεται μέσα από τα μεγάλα έργα υποδομής, τις γιγάντιες οικοδομές, το σύγχρονο οδικό δίκτυο και τα τεράστια εμπορικά κέντρα θεοποίησης του καταναλωτισμού. Η οικονομική ανάπτυξη αυτού του τύπου προηγείται της δημοκρατίας, αποτελεί την πρωταρχική βάση από την οποία θα εξαρτηθεί και ο βαθμός εκδημοκρατισμού της χώρας. «Όταν προχωρά η οικονομία, αναπτύσσεται και η δημοκρατία»,¹⁰ υπογραμμίζει χαρακτηριστικά ο Πρωθυπουργός. Με αυτόν τον τρόπο, η «μεγαλοσύνη της Τουρκίας» πρέπει να εκφράζεται στην καθημερινότητα της κοινωνίας σε έναν άξονα όπου ο υλικός πολιτισμός να γίνεται κατανοητός και να αποδεικνύει πέραν πάσης αμφιβολίας την επιτυχία του πολιτισμικού σχεδίου, την επιτυχία του κόμματος και του ηγέτη στην υπόθεση οικοδόμησης μιας «μεγάλης Τουρκίας».

Η πολεοδομική αλλαγή, ο μετασχηματισμός του αστικού χώρου και η ανάπτυξη του κατασκευαστικού τομέα ως εργαλεία ηγεμονίας φαίνεται να αποτελούν μια κοινή πολιτική λαγνεία της τουρκικής συντηρητικής δεξιάς και του Ισλάμ. Όπως ο Οζάλ, ο Ερμπακάν και ο Ντεμιρέλ, έτσι και ο Ερντογάν έμειναν γνωστοί για την αφοσίωση με την οποία περιέγραφαν στις ομιλίες τους λεπτομέρειες από τα έργα υποδομής και μετρούσαν τα χιλιόμετρα του νέου οδικού δικτύου. Αυτή η πολιτική «γιγαντομανία» στις κατασκευές, είναι τελικά ένα οργανικό κομμάτι της προσπάθειας θεμελίωσης της εθνικής περηφάνιας και πιστοποίησης της παγκόσμιας αποστολής της αναγεννημένης Τουρκίας. Ο Οζάλ, βλέποντας τους ουρανοξύστες στις ΗΠΑ, μονολογούσε: «κτήρια γιγάντια, εκθαμβωτικά, θαυμάσια... γιατί να μην υπάρχουν και στη χώρα μου;».¹¹ Ενώ ο Ντεμιρέλ πολλές φορές στις ομιλίες του ομολόγησε ότι έβλεπε για τρεις συνεχόμενες μέρες το φράγμα του ποταμού Κολοράντο στις ΗΠΑ.¹²

Το ΑΚΡ σήμερα αναδεικνύεται ως το πιο συνεπές κόμμα στην προώθηση της ανάπτυξης διαμέσου των τεράστιων έργων υποδομής και του πολεοδομικού μετασχηματισμού. Μια στρατηγική που δεν λαμβάνει υπόψη ούτε την περιβαλλοντική καταστροφή ούτε και τη ζημιά που προκαλεί στην ποιότητα ζωής του πληθυσμού. Σε αυτό το πλαίσιο, καθοριστική

δυναμική είναι ο ίδιος ο κατασκευαστικός τομέας που επί της διακυβέρνησης AKP αναδεικνύεται σε ηγετική δύναμη αναφορικά με το σύνολο της τουρκικής οικονομίας. Το σημείο αυτό φυσικά δεν αποτελεί ιδιαιτερότητα της τουρκικής κυβέρνησης, αφού ο εν λόγω τομέας μπορεί να αναπτύξει την επιρροή του γενικότερα στους ρυθμούς οικονομικής ανάπτυξης λόγω της συνένωσης στο δικό του προϊόν, πολλών άλλων προϊόντων και υπηρεσιών.¹³ Υπό το φως αυτού του δεδομένου, πολλές κυβερνήσεις σε διεθνές επίπεδο, όπως και η κυβέρνηση Ερντογάν, εκμεταλλεύτηκαν τον κατασκευαστικό τομέα ως εργαλείο μακροοικονομικής σταθερότητας μέσα από τη θέσπιση μέτρων για αύξηση των επενδύσεων και διευκολύνσεων στη δραστηριότητα ιδιωτικών κατασκευαστικών ομίλων.

Παράλληλα, όμως, ο κατασκευαστικός τομέας, σε αντίθεση ίσως με άλλα τμήματα του κεφαλαίου, διαθέτει συγκεκριμένη «όψη» και το προϊόν του μπορεί να γίνει ευκολότερα κατανοητό από την κοινωνία. Επομένως μπορεί να αποτελέσει ευκολότερα εργαλείο ιδεολογικής ηγεμονίας και πιστοποίησης του επιδιωκόμενου μετασχηματισμού. Υπό μια έννοια μάλιστα, ο κατασκευαστικός τομέας μπορεί να αποτελέσει πιο εύκολα και μια έκφραση του «αυθεντικού-εθνικού κεφαλαίου», μέσα από το οποίο θα ξεπροβάλουν τα μεγάλα έργα του υλικού πολιτισμού. Καθόλου τυχαία λοιπόν, επί της διακυβέρνησης AKP, ο τουρκικός κατασκευαστικός τομέας έζησε τη δεύτερη «χρυσή εποχή» μετά την περίοδο Οζάλ. Το 2002 ξεκίνησαν 43.430 νέες οικοδομές, το 2006 έφτασαν στις 114.204 και το 2007 στις 106.659. Το 2004 οι επενδύσεις του κατασκευαστικού τομέα ήταν στο 3,8% του ΑΕΠ και το 2006 έφτασαν στο 4,8%. Χαρακτηριστικά, κατά την περίοδο 2004-2007, ο ρυθμός ανάπτυξης του κατασκευαστικού τομέα ήταν ο υψηλότερος από όλους του τομείς, φτάνοντας το 12%.¹⁴

Μια συγκεκριμένη έκφραση της διέυρυνσης της ηγεμονίας του AKP μέσα από τον κατασκευαστικό τομέα φέρει το όνομα «Διεύθυνση Κοινωνικής Κατοικίας» (TOKİ). Ο συγκεκριμένος οργανισμός που υπάγεται στο Πρωθυπουργικό γραφείο, έχει μετατραπεί σε φορέα υλοποίησης της στρατηγικής πολεοδομικής αλλαγής και μετασχηματισμού του αστικού χώρου σε ολόκληρη την Τουρκία. Κατά την περίοδο διακυβέρνησης AKP, θεσμοθετήθηκαν δεκατέσσερα διαφορετικά νομοσχέδια ενίσχυσης των αρμοδιοτήτων του εν λόγω οργανισμού με

τρόπο που να μπορεί σήμερα να δημιουργεί και να υλοποιεί πολεοδομικά σχέδια, να παραχωρεί άδειες οικοδομών, να κρατικοποιεί γαίες και να καθορίζει τιμές ανοικοδόμησης παραγκουπόλεων χωρίς να χρειάζεται άδεια από τις τοπικές αρχές ή να υπόκειται σε έλεγχο συγκεκριμένων άλλων νομοθεσιών.¹⁵ Σταδιακά, η Διεύθυνση Κοινωνικής Κατοικίας έχει μετατραπεί σε καθοριστικό βραχίονα μετασχηματισμού του αστικού χώρου, μέσα από την κατασκευή κρατικών κτηρίων, τζαμιών, εμποριών κέντρων, γραφείων πολυεθνικών εταιρειών, συγκροτημάτων πολυτελών κατοικιών, ακόμα και στρατιωτικών φυλακιών. Όλα αυτά γίνονται είτε με κρατικές είτε με ιδιωτικές εταιρείες κατασκευών, σε σημείο μάλιστα που να σημειώνεται τώρα η εξαγωγή αυτού του μοντέλου πολεοδομικής αλλαγής διαμέσου της εξωτερικής πολιτικής της Τουρκίας.¹⁶ Συνεπώς, θα μπορούσε να λεχθεί ότι μέσα από την ενίσχυση του κατασκευαστικού τομέα και την πρακτική εφαρμογή της ενίσχυσης αυτής, όπως εκφράζεται στα πολεοδομικά σχέδια και την αναμόρφωση του δημόσιου χώρου, το AKP δημιουργεί μια νέα κοινωνική βάση κερδοφορίας, μια συγκεκριμένη πολιτική οικονομία ενίσχυσης του κεφαλαίου των κατασκευών, ενώ την ίδια στιγμή προσφέρει την ευκαιρία στέγασης με χαμηλότοκα δάνεια σε φτωχότερα στρώματα του πληθυσμού, οικοδομώντας μια άλλη μορφή ηγεμονίας.¹⁷

Όμως, πέραν των προαναφερθέντων, υπάρχει μια άλλη εξίσου σημαντική πτυχή που κάνει την αντίσταση του Γκεζί να γίνεται όντως μια «υπόθεση του πάρκου». Η Κωνσταντινούπολη γενικά και η πλατεία Ταξίμ (Taksim) ειδικά, έχουν μετατραπεί στο θέατρο πειραματισμού ενός μετασχηματισμού του αστικού χώρου που να επιβεβαιώνει και να νομιμοποιεί τη μεγαλοσύνη της Τουρκίας και την επιτυχία του νέου καθεστώτος ηγεμονίας. Η σύνθεση του Ισλάμ με τον νεοφιλελευθερισμό στο συγκεκριμένο σημείο κατόντησε μια πολιτική «μονομανία» επανακατασκευής ολόκληρης της Κωνσταντινούπολης και μετατροπής της σε σύμβολο του νέου τουρκικού «παγκόσμιου προφίλ». Τον Ιούνιο του 2005 η κυβερνητική πλειοψηφία στην Εθνου συνέλευση ενέκρινε τον νόμο περί «Ανακαίνισης και Συντήρησης», με τον οποίο το Υπουργικό Συμβούλιο ενισχυόταν με εξουσίες κήρυξης ολόκληρων περιοχών ως «υπό ανακαίνιση». Ως μέρος ευρύτερου πολεοδομικού μετασχηματισμού, τα εν λόγω σχέδια κατέληξαν στην απομάκρυνση –

πολλές φορές βίαιη– των πληθυσμών των υπό εκκένωση περιοχών. Με βάση τον νόμο, το κράτος θα παραχωρούσε αποζημιώσεις στους κατοίκους, και στην περίπτωση απόρριψης των χρηματικών αποζημιώσεων μπορούσε να προχωρήσει σε «επείγουσα κρατικοποίηση» της γης. Επιπρόσθετα, τον Μάιο του 2012 εγκρίθηκε ο νόμος περί «φυσικών καταστροφών», ο οποίος ενίσχυε την κυβέρνηση με τον έλεγχο και την απόφαση για καταστροφή και ανοικοδόμηση κτηρίων και οικιών που δεν παρείχαν ασφάλεια σε περίπτωση σεισμών. Με αυτόν τον τρόπο, ειδικά στην Κωνσταντινούπολη, η κυβέρνηση AKP μετατράπηκε στη μοναδική αρμόδια αρχή για την αναμόρφωση κάθε γειτονιάς. Το χαρακτηριστικότερο ίσως παράδειγμα πολεοδομικού μετασχηματισμού εφαρμόστηκε στην περιοχή Σουλκούλε (Sulukule), όπου σε λίγες μέρες η κοινότητα των Ρομά μετακινήθηκε μερικές δεκάδες χιλιόμετρα έξω από την Κωνσταντινούπολη και «αντικαταστάθηκε» από μοντέρνα συγκροτήματα κατοικιών αμερικανικής έμπνευσης.¹⁸

Αυτές οι δραματικές αλλαγές που βιώνει η δομή της Κωνσταντινούπολης, επιβεβαιώνουν καταρχήν ότι ο νεοφιλελευθερισμός είναι σχεδόν υποχρεωμένος στο να περιορίζει τον δημόσιο χώρο, ενώ την ίδια στιγμή αναδεικνύουν την επιδίωξη της πολιτικής εξουσίας να αποτυπώσει «χωροταξικά και οπτικά» την ιδεολογική της ηγεμονία. Ο πολεοδομικός μετασχηματισμός της Κωνσταντινούπολης, από τη μια βοηθά το AKP στην εμπέδωση καλύτερων δεσμών με ένα μέρος του κεφαλαίου, ενώ από την άλλη συμβάλλει καθοριστικά στην αναμόρφωση του χώρου, στον έλεγχο αυτής της αναμόρφωσης και στην αναπαραγωγή του ιδεολογικού προτύπου μέσα στο οποίο οραματίζεται το AKP την κοινωνία του. Έτσι, η πλατεία Ταξίμ και το πάρκο Γκεζί, φέρουν μαζί τους βαθύτερους παραλληλισμούς με τις αντιπαραθέσεις σχετικά με το νέο τουρκικό-ισλαμικό καθεστώς. Η αλλαγή του συγκεκριμένου δημόσιου χώρου ξεπερνά τα όρια ενός «απλού» πολεοδομικού μετασχηματισμού και επεκτείνεται σε μια «χωροταξική πρόβα» μέσα από την οποία επιδιώκεται να γεννηθεί η νέα Τουρκία και η νέα συνταγματική της τάξη.¹⁹ Η νέα πλατεία Ταξίμ που επιδιώκει το AKP είναι η φωτογραφία, είναι η οπτική άποψη ενός νέου πολιτικού οράματος που έρχεται μέσα από ιστορικές συνέχειες και ρήξεις για να αντικαταστήσει το προηγούμενο, δηλαδή την παλιά-κεμαλική Τουρκία. Η «νέα και αυ-

θεντική» δημοκρατία του Ερντογάν ετοιμάζεται να φανερωθεί και στη νέα πλατεία για να εξοστρακίσει την κεμαλική παράδοση και την στρατιωτικο-γραφειοκρατική ελίτ σε ένα συμβολικό κέντρο.

Η αλλαγή του δημόσιου χώρου που επιδιώκεται στην πλατεία Ταξίμ μπορεί να θεωρηθεί ως μία από τις σημαντικότερες «συμβολικές επιχειρήσεις» σε ολόκληρη την ιστορία του σύγχρονου τουρκικού κράτους. Αποτελεί αναπόσπαστο μέρος της ευρύτερης στρατηγικής της κυβέρνησης, όμως την ίδια στιγμή, λόγω του φορτισμένου ιδεολογικού πλαισίου του συγκεκριμένου χώρου, η ανοικοδόμηση της πλατείας ξεχωρίζει ως «η πρώτη ανάμεσα σε ίσους» πολεοδομικούς μετασχηματισμούς. Όταν το 1935 έμπαιναν οι βάσεις για τον επανασχεδιασμό ολόκληρης της Κωνσταντινούπολης, ο στόχος ήταν περίπου ο ίδιος, τηρουμένων των ιστορικών αναλογιών. Τότε ήταν η εποχή, όπου το κέντρο της σύγχρονης-κοσμικής Τουρκίας ήταν η Άγκυρα και όχι η Κωνσταντινούπολη των «οθωμανικών-οπισθοδρομικών» παραδόσεων.²⁰ Η κατεδάφιση του οθωμανικού στρατώνα του πυροβολικού (Τορσυ Κιζλασι) έφερε συνεπώς και τον χαρακτήρα της οπτικής αποκοπής από το συντηρητικό παρελθόν της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας και της αναπαραγωγής ενός χώρου που έπρεπε να προσαρμόζεται στην κοσμική-ρεπουμπλικανική Τουρκία. Το ίδιο το κράτος τότε, όπως και σήμερα, επιδίωξε να παρουσιάσει διαμέσου της όψης της πλατείας το όραμα για την κοινωνία και την ταυτότητα του Τούρκου.

Βεβαίως, η σημειολογική και ουσιαστική αλλαγή του ιδεολογικού πλαισίου της πλατείας Ταξίμ συνεχίστηκε και στα επόμενα χρόνια. Για παράδειγμα, από τη δεκαετία του 1970 μέχρι σήμερα, ο συγκεκριμένος χώρος αποτελεί ένα είδος «χωροταξικής μνείας» της τουρκικής Αριστεράς με επίκεντρο τη δολοφονία 37 διαδηλωτών την Πρωτομαγιά του 1977. Το κίνημα της Αριστεράς διεκδίκησε την ηγεμονία του χώρου, μετατρέποντας την πλατεία σε σημείο συλλογικής δράσης και πολιτικής οργάνωσης. Στο πλαίσιο που έθεσε η Αριστερά όλων των αποχρώσεων, προστέθηκε αργότερα και οι κοσμοπολιτισμός της δεκαετίας του 1990, ο οποίος «συμπλήρωσε» την όψη ενός αγωνιστικού πεδίου με τη «σκηνή του θεάματος» της νέας εποχής. Αυτές οι ιδεολογικές διαστάσεις ολόκληρης της περιοχής της πλατείας Ταξίμ, αλλά και οι επεμβάσεις ανάπλασης από το ΑΚΡ, επιβεβαιώνουν τη συνέχιση της αντιπαράθε-

σης για ηγεμονία στον δημόσιο χώρο. Ο χαρακτήρας που απέκτησε η πλατεία και το πάρκο, μα πολύ περισσότερο η «άρνηση υποταγής» στο πολεοδομικό όραμα της νέας Τουρκίας του Ερντογάν, σταδιακά μετατράπηκαν σε απειλές για τα ιδεώδη του ισλαμικού χώρου. Μετατράπηκαν σε πτυχές που αμφισβητούσαν την ηθική του «αυθεντικού έθνους», καθώς κυριαρχούσαν τα «ξένα στοιχεία» τόσο στο πολιτισμικό όσο και στο οικονομικό επίπεδο· χαρακτηριστικό τού πως αντιλαμβάνεται ένα μέρος του πολιτικού Ισλάμ την αντιπαράθεση για τον δημόσιο χώρο στην πλατεία Ταξίμ είναι το δημοσίευμα της ισλαμικής εφημερίδας Μιλλί (Milli) στις 17 Ιουνίου 2013, στο οποίο οι διαδηλωτές περιγράφονται ως εκείνες οι δυνάμεις που επιθυμούν τη συνέχιση «της άσπρης ζωής και του ρεζιλικιού».²¹

Αυτή η εν πολλοίς αδιάλλακτη προσέγγιση του πολιτικού Ισλάμ παράγει κοινωνική πόλωση. Η ριζική αναμόρφωση του δημόσιου χώρου και η ευθυγράμμισή του με ένα συγκεκριμένο μοντέλο οικονομικής ανάπτυξης που ακολουθεί η τουρκική κυβέρνηση, στο επίκεντρο του οποίου οι άνθρωποι είναι αναλώσιμοι, περιέχει μια εκ πρώτης όψεως «αθέατη» βία. Η ολοκληρωτική καταστροφή και ανοικοδόμηση δημόσιων χώρων, ο περιορισμός των χώρων πρασίνου και η αντικατάσταση ολόκληρων περιοχών από φανταχτερή κτήρια της «νέας τάξης» του ΑΚΡ, σε μια προσπάθεια να καταστεί η Κωνσταντινούπολη η «ιδεολογική πρωτεύουσα» της νέας Τουρκίας,²² προϋποθέτει μεταξύ άλλων και τη μετακίνηση πληθυσμών. Κυρίως των φτωχότερων στρωμάτων της κοινωνίας.

Αυτή η εξέλιξη ενεργοποιεί τους κατασταλτικούς μηχανισμούς. Η αστυνομική βία που παρατηρήθηκε τόσο πριν όσο και μετά τη μαζικοποίηση της αντίστασης του Γκεζί είχε τον χαρακτήρα της πρόσπισης της κυρίαρχης πολιτικής αντίληψης σε πολεοδομικό και ευρύτερο επίπεδο. Η «κατοχή» δημόσιου χώρου από εναλλακτικές και φυγόκεντρες δυναμικές απειλούσε την ηγεμονία του ΑΚΡ. Η βίαιη αντίδραση της αστυνομίας στο πάρκο Γκεζί με το κάψιμο των αντίσκηνων των διαδηλωτών ήταν χαρακτηριστική, αλλά όχι μοναδική. Πριν κάποια χρόνια, η κατάληψη των εγκαταστάσεων της κρατικής εταιρείας ΤΕΚΕΛ (TEKEL) και η 78ήμερη απεργία των εργαζομένων ενάντια στην προσπάθεια ιδιωτικοποίησης της εταιρείας αντιμετώπιστηκε με τον ίδιο ακριβώς τρόπο. Η συγκεκριμένη απεργία ήταν τελικά ένα κομβικό σημείο στην ευρύτερη στρατηγική καταστο-

λής από πλευράς κυβέρνησης. Τότε ο Ερντογάν ομολογούσε: «Δεν πρόκειται να επιτρέψουμε ξανά κάτι τέτοιο», ενώ ερωτώμενος για τη βίαιη στάση της αστυνομίας στο Γκεζί απάντησε: «Υπάρχει προσπάθεια κατάληψης του χώρου εκεί, το ζήσαμε και με την περίπτωση ΤΕΚΕΛ».²³ Συνεπώς, η αστυνομική βία ενεργοποιήθηκε και στις δύο περιπτώσεις με στόχο να αποκαταστήσει μια ισορροπία που κινδύνευε να χαλάσει: την ισορροπία που αμφισβητούσαν οι διαδηλωτές και των δύο γεγονότων. Διαδηλωτές όμως που προέρχονταν από διαφορετικούς ιδεολογικούς χώρους και που ενώνονταν στη διεκδίκηση του δικαιώματος στην εργασία, στον δημόσιο χώρο, στο ανθρώπινο περιβάλλον και εναντίον της αυταρχικότητας.

Στη συγκεκριμένη περίπτωση του πάρκου Γκεζί και της πλατείας Ταξίμ, οι διαδηλωτές διεκδίκησαν τη διατήρηση του ευρύτερου χώρου ως ενός πεδίου κοινωνικής ζωής και δραστηριότητας. Επομένως, έθεσαν εμπόδια στην εμπορευματοποίηση και στην υποταγή του στα ιδεολογικά νάματα του ΑΚΡ.²⁴ Η βία λοιπόν επιστρατεύθηκε για να ανατρέψει αυτή την απειλή, αφού οι μαζικοποιήσεις των κινητοποιήσεων κτυπούσε την κεντρική φλέβα των ιδεολογικών και οικονομικών επιδιώξεων του πολιτικού Ισλάμ αναφορικά με τον μετασχηματισμό του αστικού χώρου. Η ίδια η αστυνομία μετατράπηκε έτσι σε θεματοφύλακα του νέου καθεστώτος, σε εγγυητή της συνέχισης της προσπάθειας για να πάρει «πολεοδομική όψη» η νέα Τουρκία του ΑΚΡ. Ο Πρωθυπουργός Ερντογάν κατέγραψε με το δικό του τρόπο το ιδεολογικό υπόβαθρο της καταστολής. Στις 17 Ιουνίου 2013 δήλωσε: «Η αστυνομία μας απέναντι από ένα συστηματικό κίνημα βίας επέδειξε δημοκρατική συμπεριφορά και πέρασε τις εξετάσεις της δημοκρατίας με άριστα... Η χρήση δακρυγόνων είναι το πιο φυσικό της δικαίωμα».²⁵ Ενώ στις 24 Ιουνίου 2013 υποστήριξε ότι «στα συλλαλητήρια “σεβασμού της εθνικής βούλησης” το έθνος υπερασπίστηκε την αστυνομία του, έδειξε με ειλικρίνεια την εμπιστοσύνη και την αγάπη του προς την αστυνομία. Γιατί αυτή η αστυνομία είναι η αστυνομία του έθνους. Πίσω από αυτή την αστυνομία είναι το ίδιο το έθνος».²⁶

Μαθήματα από το Γκεζί: μια νέα αντιπολίτευση γεννιέται

Η «αθέατη» βία και η πόλωση που διευρύνθηκε σε ολόκληρο το πολιτικό και κοινωνικο-οικονομικό σύστημα της χώρας διαχωρίζοντας την Τουρκία σε

δύο «διαφορετικούς κόσμους» αποτελεί σε μεγάλο βαθμό την αιτία της κοινωνικής έκρηξης του Γκεζί. Οι μαζικές κινητοποιήσεις διαμαρτυρίας απέκτησαν αμέσως διεθνές ενδιαφέρον. Τόσο το μέγεθος και η μαζικότητα των κινητοποιήσεων όσο και η κοινωνική σύνθεση των διαδηλωτών, αλλά πολύ περισσότερο το πολιτικό πλαίσιο μέσα στο οποίο πραγματοποιήθηκαν, ήταν μερικοί από τους βασικούς παράγοντες που ώθησαν στο παγκόσμιο ενδιαφέρον τις εξελίξεις στη χώρα. Ενώ η εικόνα της Τουρκίας συνηγορούσε στην επικράτηση μιας πολιτικής και οικονομικής σταθερότητας, τέτοιας που ονομάστηκε το «θαύμα του Ερντογάν», η πραγματικότητα ανέδειξε φυγόκεντρες δυναμικές, πολύπλοκες και δύσκολες στην κατανόησή τους.

Καθόλου τυχαία, λοιπόν, οι αναλύσεις εντός και εκτός Τουρκίας μεταξύ άλλων ασχολήθηκαν για μεγάλο χρονικό διάστημα με το εάν πρόκειται για «άνοιξη» στα πρότυπα της ευρύτερης Μέσης Ανατολής, ή για ένα «κίνημα αγανακτισμένων» στα πρότυπα της Δύσης. Χωρίς να μειώνεται η σημασία του διεθνούς πλαισίου και των επιρροών του, το ετερόκλητο του πλήθους που βρέθηκε στους δρόμους της Τουρκίας, καθώς και ο επιθετικός τρόπος αντίδρασης της κυβέρνησης, είναι δεδομένα που προσφέρονται για να αναστοχαστούμε αυτή την κοινωνική αντιπολίτευση, μέσα από το βαθύτερο ιδεολογικό περιεχόμενο των διεκδικήσεων που καταγράφονται στον δημόσιο χώρο και χωρίς απαραίτητα να χρησιμοποιούμε μόνο εργαλεία άλλων περιοχών. Ποιοι είναι τελικά αυτοί που αντιδρούν και τι ζητούν; Απαντώντας σε αυτό το ερώτημα, ίσως να οδηγηθούμε και σε πιο ολοκληρωμένα συμπεράσματα για ένα τουλάχιστον μέρος του «υπόλοιπου 50%» που δεν στηρίζει τον Ερντογάν.

Σε ένα πρώτο επίπεδο θα πρέπει να σημειωθεί ότι οι μαζικότερες κινητοποιήσεις διαμαρτυρίας στην Τουρκία παρουσιάστηκαν στα μεγαλύτερα αστικά κέντρα. Κωνσταντινούπολη, Σμύρνη, Γιάλοβα, Μούγλα και Αττάλεια, ήταν οι πόλεις που συγκέντρωσαν τις μαζικότερες διαδηλώσεις στα δυτικά της χώρας. Άγκυρα, Μπολού και Εσκισέιρ, σηματοδότησαν τις κινητοποιήσεις στην κεντρική Τουρκία, ενώ ιδιαίτερη αίσθηση προκάλεσαν οι μαζικές διαμαρτυρίες σε Καισάρεια, Ικόνιο και Άδανα, περιοχές που χαρακτηρίζονται από την ισχυρή παρουσία του πολιτικού Ισλάμ. Συνεπώς, η χαρτογράφηση επιβεβαιώνει τις αρχικές εκτιμήσεις για τον πρωταγωνιστικό ρόλο που έχουν στις δια-

μαρτυρίες ευρύτερα μικροαστικά και μεσαία στρώματα της Τουρκίας.

Σε έρευνα που έγινε μεταξύ των διαδηλωτών στην Κωνσταντινούπολη, το 39,6% των συμμετεχόντων ήταν ηλικίας μεταξύ 19 και 25 χρονών, ενώ το 24% ήταν μεταξύ 26 και 30 χρονών.²⁷ Επομένως, γίνεται εύκολα κατανοητό ότι και η νεολαία των αστικών κέντρων αποτελεί βασική συστατική για τη γενιά του 1990, η γνωστή σε όλους «απολίτικη νεολαία» που έχει μεγαλώσει σε ένα πολύ διαφορετικό κοινωνικό-οικονομικό περιβάλλον με επίκεντρο τον καταναλωτισμό και την εμπορευματοποίηση. Τα χαρακτηριστικά αυτής της μερίδας της νεολαίας συμπληρώνονται από τη σχετική απόσταση που τη διακρίνει από το υφιστάμενο κομματικό σύστημα, αλλά και από τους διαφορετικούς τρόπους επικοινωνίας και συλλογικότητας που έχει αναπτύξει.

Σε ένα δεύτερο επίπεδο καταγράφεται το πλαίσιο των κινήτρων και των αιτημάτων των διαδηλωτών, επίσης σημαντικά στοιχεία για την κατανόηση των δυναμικών στην κοινωνία της χώρας. Αποσπάσματα δηλώσεων από τους συμμετέχοντες είναι διαφωτιστικά επί τούτου: η 15χρονη Ελίφ ανέφερε ότι ο λόγος της συμμετοχής της στις κινητοποιήσεις ήταν η αναφορά του Πρωθυπουργού σε «τραμπούκους». Ο 16χρονος Μεσούτ υπογράμμισε ότι με τη συμμετοχή του ήθελε να εναντιωθεί στις ιδιωτικοποιήσεις, ενώ η 19χρονη Μπουσέ ανέφερε ότι διεκδικεί την προστασία του περιβάλλοντος στην πόλη της.²⁸ Αυτή η «ανομοιομορφία» των λόγων που οδήγησαν τη νεολαία στους δρόμους καταγράφηκε και στην πρώτη έρευνα γνώμης που πραγματοποίησε το Πανεπιστήμιο Μπιλγκί (Bilgi) της Κωνσταντινούπολης στην οποία οι συμμετέχοντες καλέστηκαν να διευκρινίσουν τι τους εξανάγκασε σε διαμαρτυρίες: το 92,4% υπέδειξε την αυταρχικότητα του Πρωθυπουργού, το 91,1% την καταπάτηση των δημοκρατικών δικαιωμάτων, το 91,3% την αστυνομική βία, το 84,2% τη στάση που τήρησαν τα ΜΜΕ, το 56,2% το κόσψιμο των δέντρων και μόνο το 7,7% υπέδειξε την καθοδήγηση κομματικών ή άλλων πολιτικών οργανώσεων.²⁹

Επομένως, στη βάση των πιο πάνω στοιχείων, εύκολα μπορούν να εξαχθούν συμπεράσματα για τον χαρακτήρα των κινητοποιήσεων σε συνδυασμό με τις ρήξεις που προκάλεσε τα τελευταία χρόνια το AKP. Η ίδια η εξέλιξη της μαζικοποίησης των διαμαρτυριών και της κορύφωσης των αιτημάτων τους, δείχνει ένα σημαντικό

νέο στοιχείο: ιδιαίτερα από το 2011 και μετά, ένα μέρος της κοινωνίας που προφανώς δεν είχε στηρίξει το κόμμα του Ερντογάν βρίσκεται ενώπιον μιας διευρυμένης απόστασης από την ιδεολογία της εξουσίας, μιας απόστασης που δημιουργεί πόλωση ικανή να θέσει κάποια πολιτικά όρια στην πλειοψηφία. Υπό αυτή την έννοια, η αντιπολίτευση του Γκεζί διεκδικεί το νέο, το οποίο πλέον ξεπερνά την αποκαθάρωση του στρατού, τη μείωση της επιρροής του κεμαλικού κατεστημένου και τη σχετική οικονομική σταθερότητα.³⁰ Δηλαδή αυτή η αντιπολίτευση ξεπερνά τα «νέα» της τελευταίας δεκαετίας που ήταν παράλληλα και οι επιτυχίες του AKP, οι οποίες το οδήγησαν στην καθιέρωση.

Οι διαδηλωτές και τα αιτήματά τους, οι μορφές παθητικής αντίστασης που ανέπτυξαν, αλλά και ο παρωχημένος τρόπος αντιμετώπισής τους από την κυβέρνηση, δείχνουν επίσης ότι ο κυβερνών ισλαμικός χώρος βρίσκεται ενώπιον μιας κοινωνικής πραγματικότητας –μειοψηφικής– που δεν μπορεί να προλάβει. Για αυτόν τον λόγο, το AKP αναγκάστηκε να μπει σε μια διαδικασία παραγωγής νέων εσωτερικών και εξωτερικών εκθρών στη βάση των οποίων αναπαρήγαγε την παλιά ρητορική περί της θυματοποίησης του Ισλάμ. Το γεγονός αυτό συμβάλλει στη συσπείρωση του πολιτικού Ισλάμ, ιδιαίτερα ενόψει εκλογικών αναμετρήσεων, ενώ παράλληλα συμβάλλει στην αναζωογόνηση μιας επιλεκτικής ιστορικής μνήμης που ξεδιπλώνεται ως ολοκληρωμένη ιδεολογική πλατφόρμα στον δημόσιο χώρο. Μέσα από αυτό το πλέγμα το AKP μπορεί να διευρύνει την ηγεμονία του ως «αντιπολιτευόμενη εξουσία», δηλαδή ως ο φορέας της πορείας του «αυθεντικού έθνους» προς την εξουσία, μιας πορείας που δεν έχει ολοκληρωθεί.

Όμως, έστω και αν η αντίσταση του Γκεζί στερήθηκε ανατρεπτικών δυναμικών, τα αρχαϊκά ανατακλαστικά αντιμετώπισής της από το AKP δείχνουν ότι ίσως να πρόκειται για ένα νέο πολιτικό υποκείμενο στην Τουρκία. Ανεξάρτητα από το εάν οι διεκδικήσεις αυτές θα οδηγήσουν στον σχηματισμό πολιτικών κομμάτων ή άλλων ομάδων σε κεντρικό επίπεδο, αυτές αποτελούν πλέον έναν ξεχωριστό πόλο, τόσο έναντι της κεμαλικής όσο και έναντι της ισλαμικής αυταρχικότητας. Αυτός είναι ίσως ο σημαντικότερος λόγος που οι κινητοποιήσεις αυτές δεν μπορούν να υποτιμηθούν, έστω και αν δεν αποτελούν το πλειοψηφικό ρεύμα. Ίσως μάλιστα να σημείωσαν το τέλος

μιας εποχής που το AKP εμφανιζόταν χωρίς αναπολίτευση.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

- 1 Alper Görmüş, «Ataerkil siyasetin sonu...», www.t24.com.tr [πρόσβαση στις 5 Ιουνίου 2013].
- 2 Απόσπασμα από ομιλία του Κουρτουλμους σε συγκέντρωση του AKP στα Άδανα στις 27 Απριλίου 2013. «Kurtulmuş başkanlık sistemi için ne dedi?», <http://www.haber61.net/kurtulmus-baskanlik-sistemi-icin-ne-dedi-145231h.htm> [πρόσβαση στις 27 Απριλίου 2013].
- 3 «Erdoğan: Türk Baharı 2002'de oldu», www.aktifhaber.com [πρόσβαση στις 25 Ιουνίου 2013].
- 4 Naim Pinar Erdoğan, «Biz hizmet partisiyiz», *Birikim* 283 (Νοέμ. 2012), σ. 66-71.
- 5 «Başbakan Erdoğan: Mesaj aldınız mı?», εφημ. *Yeni Şafak*, 18 Ιουνίου 2013.
- 6 Fethi Açıkel, «AKP'nin eğreti Bonapartizm'inin sonu», *Birikim* 288 (Απρ. 2013), σ. 15-23.
- 7 Menderes Çınar, «Vesayetçi demokrasi-den "milli" demokrasiye», *Birikim* 288, σ. 24-26.
- 8 «Burası Türkiye», εφημ. *Yeni Şafak*, 17 Ιουνίου 2013.
- 9 Menderes Çınar, «Postmodern zamanların Kemalist projesi», *Birikim* 91 (Νοέμ. 1996), σ. 32-38.
- 10 H. Bahadır Türk, «R. Tayyip Erdoğan'ın dünyası», *Birikim* 283 (Νοέμ. 2012), σ. 41-61.
- 11 Tanıl Bora, «Türk muhafazakârlığı ve inşaat şehveti. Büyük olsun bizim olsun», *Birikim* 270 (Οκτ. 2011), σ. 15-18.
- 12 Süleyman Demirel, *Bir Ömür Suyun Peşinde*, τόμ. I, ABC Medya Ajansı, İstanbul 2005.
- 13 Ranko Bon, «The Future of International Construction: Secular Patterns of Growth and Decline», *Habitat International* 16/3 (1996), σ. 119-128.
- 14 Πολλά στοιχεία παρατίθενται στο Osman Balaban, «İnşaat sektörü neyin lokomotif?», *Birikim* 270 (Οκτ. 2011), σ. 19-26.
- 15 Osman Balaban, «Planlama ve Mimarlık Ekseninde TOKİ uygulamaları», *TMMOB Kentleşme ve Yerel Yönetimler Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, TMMOB Yayınları, Ankara 2009, σ. 93-115.
- 16 Erbatur Çavuşoğlu, «İslamcı neo-liberalizmde inşaat fetişi ve mülkiyet özerindeki simgesel hale», *Birikim* 270 (Οκτ. 2011), σ. 40-51.
- 17 Dilek Özdemir, «The Role of the Public Sector in the Provision of Housing Supply in Turkey, 1950-2009», *International Journal of Urban and Regional Research* 35/6 (Νοέμ. 2011), σ. 1099-1117.
- 18 Sarah El-Kazaz, «It Is About the Park: A Struggle for Turkey's Cities», www.jadaliyya.com [πρόσβαση στις 16.6.2013].
- 19 Orhan Esen, «Taksim 5 Kasım: Bir darbenin şifreleri», *Birikim* 286 (Φεβρ. 2013), σ. 79-92.
- 20 Sean R. Singer, «The Struggle for Istanbul», www.the-american-interest.com [πρόσβαση στις 6 Ιουνίου 2013].
- 21 Αναδημοσίευση από την ειδησεογραφική ιστοσελίδα Time Turk: «Camiler ve ilkokullar meyhaneye çevrildi», www.timeturk.com [πρόσβαση στις 17 Ιουνίου 2013].
- 22 Cihan Tuğal, «Occupy Gezi: The Limits of Turkey's Neoliberal Success», www.jadaliyya.com [πρόσβαση στις 4 Ιουνίου 2013].
- 23 Deniz Yıldırım, «Gezi Dersleri», εφημ. *Bir Gün*, 11 Ιουνίου 2013.
- 24 Efe Peker, «Direnişin Mekânları», www.solgazetebakis.com [πρόσβαση στις 8 Ιουνίου 2013].
- 25 «Başbakan Erdoğan: Mesaj aldınız mı?», εφημ. *Yeni Şafak*, 18 Ιουνίου 2013.
- 26 «Polisimizi gönülden tebrik ediyoruz», www.akparti.org.tr [πρόσβαση στις 24 Ιουνίου 2013].
- 27 «İşte Gezi Parkı anketi... Eylemciler neden sokakta?», εφημ. *Akşam*, 5 Ιουνίου 2013.
- 28 «Meydanlardaki 90 kuşağı», εφημ. *Milliyet*, 6 Ιουνίου 2013.
- 29 «İşte Gezi Parkı anketi... Eylemciler neden sokakta?», εφημ. *Akşam*, 5 Ιουνίου 2013.
- 30 Bekir Ağırdır, «Gezi direnişin sonuçları: Artık 'yeni' AK Parti'nin tekeline değil», www.t24.com.tr [πρόσβαση στις 17 Ιουνίου 2013].

